

מפגש מס' 15

דף למנחה

ספר במדבר כ"ט-ל"ג

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק כ"ט - המשך קרבנות המוספים

פרק ל' - דיני נדרים והפרתם

פרק ל"א - המלחמה במדין

פרק ל"ב - שניים וחצי השבטים

פרק ל"ג - רשימת מסעי בני ישראל

כפי שראינו בשבוע שעבר, הפרקים האחרונים עוסקים בהכנות לקראת הכניסה לארץ ישראל. מקומם של קרבנות המוספים ודיני נדרים דורש הסבר. ראו למשל את מאמרו של [הרב אלחנן סמט על מיקומה של פרשת התמידין והמוספין](#) ושל [פרופ' יונתן גרוסמן על מיקומם של פרקים כו-לא](#).

לימוד מעמיק

שניים וחצי השבטים

ספר במדבר מתאר את מאורעות בני ישראל במדבר, מהשנה השנייה ועד השנה הארבעים, ובנוסף לכך מכין את כניסת בני ישראל לארץ. בשיעור זה נתמקד בבקשה של בני גד ובני ראובן ממשה לשבת בעבר הירדן המזרחי, במקום להכנס לארץ ישראל עם כל העם. על מנת להבין את הבעייתיות בבקשתם, נרחיב את המבט ונבחן את קורות שניים וחצי השבטים בהמשך התנ"ך.

חלק א': בקשת בני גד ובני ראובן

בפרק ל"ב בני גד ובני ראובן פונים למשה בבקשה לנחול בעבר הירדן המזרחי, ולא להיכנס לארץ. הסיבה שבה הם תולים את בקשתם היא שיש להם מקנה רב ועצום, וחבל הארץ הוא טוב כמקום מרעה. משה לא שולל מיד את בקשתם, אלא מציין שני חששות או בעיות שבקשתם יוצרת, כפי שמסכם זאת המלבי"ם:

מלבי"ם, במדבר ל"ב, ו-ז: ויאמר משה - [א] מצד היושר והצדק הכי ראוי שאחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה - בשלום ובמנוחה! והגם שאמרו שא"צ (= שאין צריך) לעזרתם כי ה' הכה את הארץ והוא הלוחם בכ"ז (= בכל זאת) הם יבואו למלחמה - הגם שלא ילחמו כי ה' הנלחם להם בכ"ז יצטרכו לבא למלחמה ולעמוד על המשמר ולשאת כובד טורח המלחמה ואתם תשבו במנוחה ולא תשתתפו במשא אחיכם:

ולמה תניאון - [ב] הלא במה שלא תעברו את הירדן תניאון את לב בני ישראל מעבור אל הארץ - שהם יחשבו שאתם נמנעתם מלכנס אל הארץ מפני פחד יושבי הארץ ויפחדו גם הם מעבור אל הארץ:

משה מעלה שתי בעיות עקרוניות. הראשונה קשורה לחוסר שוויון בין השבטים. משה טוען ששיבת בני ראובן וגד בעבר הירדן המזרחי תיצור חוסר שוויון ביניהם ובין שאר העם, שהרי בזמן הכניסה לארץ כולם יילחמו ורק בני ראובן וגד ישבו בנחלתם בעבר הירדן המזרחי.

הבעיה השנייה שמעלה משה, ובה הוא מתמקד, היא החשש ששיבת בני ראובן וגד תעודד את עם ישראל לסרב להיכנס לארץ. משה מזכיר את המרגלים, שבחטאם שכנעו את העם לא להיכנס לארץ, והוא לא מעוניין שתופעה זו תחזור על עצמה.

שאלה לדיון מה הבעיה לשבת בעבר הירדן?

משה אמנם מעלה שתי בעיות וחששות הגיוניים, אך לא מעלה את הבעיה העקרונית: הבחירה של בני גד ובני ראובן שלא להכנס לארץ ישראל, אלא לחיות תמיד בחוץ לארץ. משה לא מתייחס כלל לסוגיית קדושת הארץ בדבריו לבני ראובן וגד, ולכאורה לא רואה בעיה עקרונית בישיבה של שני השבטים בעבר הירדן המזרחי, אלא רק בעיות נלוות. מדוע, לדעתכם, משה לא מזכיר בעיה זו? (האם בעיניו עבר הירדן המזרחי הוא חלק מארץ ישראל (שהרי הוא נמצא בגבולות ההבטחה הרחבים)? או שמא - משה אינו רואה בעיה לגור מחוץ לארץ?)
אילו בעיות נוספות אתם יכולים לראות בישיבת שניים וחצי השבטים בעבר הירדן המזרחי? ומדוע משה לא מזכיר בעיות אלה?

שני החששות שמשה מעלה בפני שני השבטים נפתרים בפתרון אחד: בני ראובן וגד מתחייבים למשה להשאיר את הנשים, הילדים והמרעה מאחור, להיכנס לארץ יחד עם שאר השבטים ולהילחם במלחמתם, עד סיום כיבוש הארץ. מכיוון שהם משאירים את שאר עיסוקיהם בעבר הירדן המזרחי, הם פנויים למלחמה, כפי שמסביר ר' יוסף בכור שור:

בכור שור, במדבר ל"ב, יד: והנה קמתם - ואם תאמר: ולמה היו הולכים ראשונים יותר מן האחרים? יש לומר: לפי ששאר השבטים היו עמהם נשיהם וטפם ומקניהם וקניינם, הרנייש בלעז, ולא היו יכולים לרוץ ולבא אל המלחמה ראשונים, מפני כבדם והרנייש שלהם. אבל בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה, שהניחו הרנייש שלהם בעבר הירדן, כדכתיב: גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפינו (במדבר ל"ב, טז), והיו בלא הרנייש, הולכים הראשונים ומחפשים המעברות...

בעקבות הפניות של שבטי עבר הירדן המזרחי, הם יכולים להילחם על כיבוש הארץ, וכך הבעיה המוסרית של חוסר השוויון נפתרת: בני ראובן וגד יילחמו יחד עם ישראל. בנוסף לכך, גם החשש של משה שהעם לא יהיה מעוניין להיכנס לארץ - נפתר, שהרי ברגע שהעם יראה שבני ראובן וגד נכנסים לארץ יחד איתם, העם לא יחשוב להישאר בעבר הירדן המזרחי.

הבעיות מהן חשש משה נפתרו ע"י ההבטחה של בני גד וראובן לעזור במלחמה, אך בהמשך, צצה בעיה נוספת: ניתוק בין שניים וחצי השבטים לבין שאר העם.

חלק ב': שניים וחצי השבטים בספר יהושע

נשים לב שבתחילת הסיפור, רק בני גד ובני ראובן מבקשים לנחול בעבר הירדן המזרחי, ורק בסוף הסיפור נאמר שיחד עם בני ראובן וגד הצטרפו גם חצי משבט מנשה. רמב"ן נדרש להסביר את ההצטרפות של בני מנשה:

רמב"ן, במדבר ל"ב, לג: ולחצי שבט מנשה בן יוסף - מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמהם, והיו אנשים משבט מנשה שירצו בה, אולי אנשי מקנה היו, ונתן להם חלקם.

לדעת רמב"ן, בני מנשה הצטרפו מכיוון שהיה שטח גדול שהיה פנוי, והם החליטו להצטרף לבני ראובן וגד. בספר יהושע קבוצה זו כבר מוצגת כקבוצה אחת: שניים וחצי השבטים. בתחילת ספר יהושע, עם הכניסה לארץ, יהושע פונה אליהם ומזכיר להם את ההבטחה שלהם:

יהושע א', יב-יח: וְלְרְאוּבֵנִי וְלְגָדִי וְלְחֻצֵי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה אָמַר יְהוֹשֻׁעַ לְאֹמֹד. וְכֹדֵר אֶת הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה אֲתָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְאֹמֹד ה' אֱלֹהֵיכֶם מִנִּיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת. נְשִׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם יֵשְׁבוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה

בעבר הירדן ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי החיל ועזרתם אותם... ויענו את יהושע לאמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך. ככל אשר שמענו אל משה בן נשמע אליך רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה. כל איש אשר ימדה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוו יומת רק חזק ואמץ.

שני השבטים וחצי השבט עונים ליהושע שהם שומעים אליו ויקיימו את הבטחתם, בתנאי שה' יהיה איתו כפי שהיה עם משה. הם אפילו מבטיחים שכל אדם שימרה את פיו של יהושע - יומת. מכאן אנו לומדים ששניים וחצי השבטים עמדו בהבטחתם, יצאו עם ישראל למלחמה, ואף תמכו ביהושע וחיזקו את מנהיגותו.

בסוף ספר יהושע שוב נזכרים שניים וחצי השבטים אך הפעם לא בהקשר של מלחמה וכיבושים. לאחר שעם ישראל כבר התנחל ותפס את מקומו בארץ, ושניים וחצי השבטים מילאו את הבטחתם, יהושע שולח את שניים וחצי השבטים לנחלתם: "ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם" (יהושע כ"ב, ו).

אלא שבני ראובן גד וחצי המנשה החליטו לבנות מזבח גדול למראה בגלילות הירדן, בגבול שבין ארץ כנען ועבר הירדן המזרחי, והתגובה של בני ישראל שישבו בעבר הירדן המערבי, הייתה חריפה:

יהושע כ"ב, י-יב: ויבאו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה. וישמעו בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה את המזבח אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל. וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה לעלות עליהם לצבא.

בני ישראל היושבים בארץ כנען מבקשים להילחם ביושבי עבר הירדן המזרחי, מתוך חשש שבניית המזבח מעידה על כך ששבטי עבר הירדן המזרחי בוגדים בה:

יהושע שם, טז-יח: כה אמרו כל עדת ה' מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בה. המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה והי הנגף בעדת ה'. ואתם תשבו היום מאחרי ה' והייה אתם תמרדו היום בה' ומחר אל כל עדת ישראל יקצף.

לאחר בירור עם שבטי עבר הירדן המזרחי, הובהר שהמזבח הוא לא בגידה בה', אלא בדיוק ההיפך. מטרתו של המזבח היא להיות עדות וזיכרון לתושבי עבר הירדן שהם חלק מהעם, מתוך חשש שבני ישראל היושבים בארץ לא יכירו ביושבי עבר הירדן שהם עובדי ה'. כלומר לפי דבריהם של שניים וחצי השבטים המטרה של המזבח היא סמל וזיכרון לאחדות העם.

סיפור המזבח בספר יהושע מבטא את הסכנה הגדולה של ישיבת חלק מהעם במקום נפרד. ראשית - העובדה ששניים וחצי השבטים מרגישים צורך לבנות מזבח כעדות לשייכותם לעם ישראל מעידה על החשש שהריחוק הגיאוגרפי יוביל לפירוד שלהם מן העם. שנית - החשדנות בה מתייחסים בני ישראל למזבח שבונים שניים וחצי השבטים יכולה להעיד על תחילתו של הפירוד: עם ישראל מרגיש ששניים וחצי השבטים מתרחקים ועלולים לחטוא בקלות יותר ממי שיושב בארץ, ולכן חושדים בהם יותר.

אמנם בספר יהושע הסיפור הסתיים בצורה חיובית, אך כפי שנראה ממקומות אחרים במקרא, היחסים של שניים וחצי השבטים עם שאר העם לא היו תקינים.

חלק ג': שניים וחצי השבטים בתנ"ך

יושבי עבר הירדן המזרחי ממשיכים להופיע בספרים נוספים בתנ"ך - אך כפי שנראה מיד, הסיפורים עליהם מדגימים את הנתק בין יושבי עבר הירדן המזרחי לבין שאר העם, היושב בעבר הירדן המערבי. נסקור בקצרה חמישה סיפורים, ונראה את ההתייחסות ליושבי עבר הירדן המזרחי (הפסוקים מופיעים בדף המקורות):

א. שירת דבורה (שופטים ה')

לאחר המלחמה הגדולה בהר תבור של שבטי הצפון עם סיסרא, שר הצבא של יכין מלך חצור, דבורה הנביאה - השופטת של התקופה שרה שיר ניצחון שמהלל את ה' ואת הלוחמים במלחמה, ונוזפת באלו שלא טרחו

להשתתף בלחימה. בין היתר היא מבקרת את יושבי עבר הירדן המזרחי. דבורה נוזפת בראובן ובתושבי גלעד שלא באו לסייע. על ראובן היא מלגלת שהוא נשאר במקומו כדי לשמוע את קול העדרים ואת תושבי גלעד היא רואה כשכנים, ולא חלק מהעם. (הלגלוג על "שריקות העדרים" מזכיר שבני ראובן נמצאים שם בגלל צאנם, ושאר העם מזלזל בכך שצאנם חשוב להם יותר מערכים אחרים). אמנם דבורה מזכירה שבטים נוספים שלא באו להילחם, אך כפי שנראה מיד, הנתק בין השבטים היושבים בין שני עברי הירדן חוזרת על עצמה.

ב. מלחמת גדעון במדין והמרדף אחרי זבח וצלמונע (שופטים ח')

לאחר המלחמה של גדעון במדין, הוא רודף יחד עם אנשיו אחרי זבח וצלמונע, "מלכי מדין". בדרך המרדף אחריהם, גדעון עובר בסוכות ובפנואל, שתי ערים בעבר הירדן המזרחי ([ראו במפה המקראית לפרק זה](#)), והוא מבקש מתושבי המקומות סיוע באוכל, אך הם מסרבים בטענה "הֲכַף זָבַח וְצִלְמוֹנֵעַ עִתָּהּ בְּיַדְךָ כִּי נִתְּנָה לְצַבָּאָךָ לְחָס?" (ו).

לאחר שגדעון תפס את זבח וצלמונע, הוא פוגע באנשי סוכות ופנואל, כעונש על הסירוב לסיוע והזלזול שהפגינו. בהנחה שתושבי סוכות ופנואל הם ישראלים, לפנינו תמונה קשה של יושבי עבר הירדן שלא מוכנים לסייע לגדעון שגר בעבר הירדן המערבי.

לאור התלונה של שבט אפרים כלפי גדעון "מָה הַדְּבָר הַזֶּה עֲשִׂיתָ לָנוּ לְבִלְתִּי קְרָאוֹת לָנוּ" (שופטים ח, א), הביקורת על שבטי עבר הירדן מתחזקת. לא רק שהם לא יזמו לסייע בלחימה באזורם, אלא שגם כשגדעון ביקש מהם, הם סרבו לסייע.

ג. אנשי יבש גלעד לא נלחמים במלחמה נגד בנימין (שופטים כ"א)

לאחר סיפור פילגש בגבעה מתחוללת בישראל מלחמת אחים: עם ישראל כולו מתייצב למלחמה נגד שבט בנימין: "וַיָּצֵאוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקְהַל הָעֵדָה כָּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל ה' הַמְצִיפָה" (שופטים כ, א). למרות שמפסוק זה נשמע שכל ישראל יצא ללחימה, אנשי יבש גלעד, שבעבר הירדן המזרחי ([ראו את מיקומה במפה המקראית](#)) לא נלחמו בבני בנימין. פרק לאחר מכן מגלים בני ישראל שאנשי יבש לא נלחמו בשבט בנימין, ולכן הם הורגים את יושבי יבש גלעד ומותירים מהם רק את הנשים הבתולות. העובדה שאנשי יבש גלעד לא חברו למלחמת האחים, ושבני ישראל הרגו אותם עם יד קלה על ההדק מלמדת על חוסר אחדות משווע בין שבטי עבר הירדן המזרחי והמערבי.

ד. ניסיון דוד לאחד את העם (שמואל ב' ב')

דוד מנסה לאחד את עם ישראל מיד לאחר עלייתו לשלטון. הוא מבין שהראשונים שצריך לקרב אותם לעם הם אנשי יבש גלעד. דוד מברך אותם על כך שהביאו לקבורה את שאול ומבקש מהם להכיר בו בתור מלך. אי אפשר להתעלם מהעובדה שאנשי יבש גלעד היו קשורים לשאול, אך דוד בוחר לאחד את העם ולא להמשיך לפצל אותו, על אף שהיו מקורבים לשאול. דוד מבקש להפסיק את הפילוג בין שבטי עבר הירדן המזרחי לשבטים היושבים בארץ.

ה. גלות שניים וחצי השבטים (מלכים ב' י')

סופם של שבטי עבר הירדן המזרחי הגיע מהר יותר מאשר חורבן ממלכות ישראל ויהודה. בסוף ימיו של יהוא, חזאל מלך ארם תקף וכבש את עבר הירדן המזרחי ואת השבטים שישבו שם.

שאלה לדיון אקטואלי

היחסים בין היהודים מישראל לבין יהודי התפוצות

כיום גרים בתפוצות יהודים רבים יותר מאשר מספר היהודים בארץ ישראל. כיצד יש להתייחס לתופעת ההגירה וליהודים שגרים מחוץ לארץ? האם גם בעידן המודרני, כשהטכנולוגיה מפצה על מרחקים גדולים, יש משמעות לכך שחלק גדול מאוד מהעם היהודי לא יושב בארץ? האם נוכל להפוך ל"עם אחד", כיצד?

סיכום

סקרנו בשיעור את מקומם של שבטי עבר הירדן המזרחי מספר במדבר, דרך ספר יהושע ושופטים, ועד כיבוש חזאל בספר מלכים. משה חשש מההתיישבות בעבר הירדן המזרחי, שמא היא תגרום לכך שגם שבטים נוספים לא ירצו להיכנס לארץ בעקבות בקשת בני גד וראובן, וכן חשש מחוסר הגינות כלפי השבטים שצריכים להילחם בארץ כנען לעומת שנים וחצי השבטים שלכאורה לא צריכים להילחם על כיבוש הארץ.

למרות שחששות אלו נפתרו, בעיה נוספת התגלתה במשך השנים: ישיבת השבטים בעבר הירדן המזרחי הובילה לנתק ביניהם לבין העם היושב בחלק המערבי. למרות שמדובר היה בעם אחד, הגבול הגיאוגרפי, נהר הירדן, מנע מהם להתאחד ולהיות עם מלוכד.

להרחבה

מאמרים:

[הרב אמנון בזק - פרשת בני גד ובני ראובן](#)
[הרב אלחנן סמט - דברי משה לבני גד ולבני ראובן, ביקורת צודקת או אי הבנה?](#)

שיעורים:

[הרב מנשה וינר - עבר הירדן המזרחי חלק מארץ ישראל](#)
[דוד נתיב - בקשת בני גד וראובן והשלכותיה](#)

הקדמה לקראת השבוע הבא

בשבוע הבא נסיים את ספר במדבר, ונעסוק בהכנות האחרונות לקראת הכניסה לארץ, ונתחיל ללמוד ספר דברים.